

William F. McCants

KÜLTÜR MİTLERİ

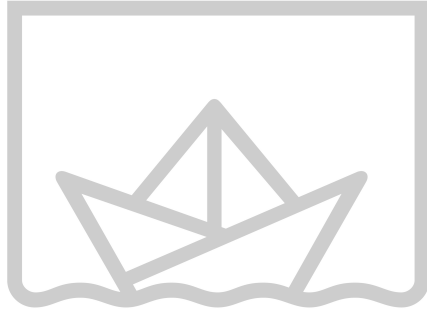
Tanrıları Yaratmak Ulusları İcat Etmek

"Kültürün nasıl ve kimler tarafından icat edildiği konusuna eğilen ve nadiren aynı çatı altında incelenen metinleri ele alan bu çığır açıcı kitap, çeşitli okur gruplarına ve araştırma sabaalarına hitap ediyor."

Robert Hoyland

William F. McCants, Princeton Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan yazar, halen Johns Hopkins Üniversitesi'ne bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

i t h a k i

William F. McCants

Kültür Mitleri

Tanrları Yaratmak Ulusları İcat Etmek

Çeviren

Merve Tabur

i t h a k i

Kültür Mitleri

Tanrıları Yaratmak Ulusları İcat Etmek

William F. McCants

Özgün adı: *Founding Gods, Inventing Nations*
Conquest and Culture Myths from Antiquity to Islam

İthaki Yayınları - 816

Yayına Hazırlayan: *Selçuk Aylar*

Kapak Tasarımı: *Şükrü Karakoç*

Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Şükrü Karakoç*

2. Baskı, Mart 2018, İstanbul

ISBN: 978-605-375-247-9

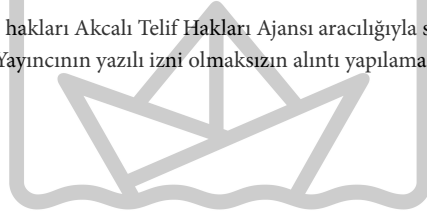
Sertifika No: 11407

© 2018 by Princeton University Press

Türkçe Çeviri © Merve Tabur, 2012

© İthaki, 2018

Bu eserin tüm hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır.
Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

i t h a k i

İthaki™ Penguin Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.

Caferğa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy - İstanbul

Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34

ithaki@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık

Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center, Odin İş Merkezi No: 403/2 Topkapı-İstanbul

Tel: (0212) 613 30 06 – Faks: (0212) 613 51 97

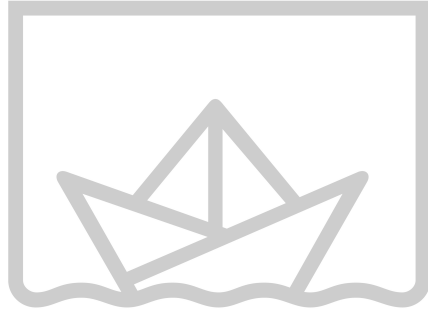
Sertifika No: 40200

İçindekiler

	Teşekkürler	9
	Giriş	11
I. BÖLÜM	Tanrıların Hediyesi: Antik Yakındoğu ve Yunan Mitolojisinde Medeniyetin Kökenleri	23
II. BÖLÜM	Yardımsever Gök Tanrısı: Kur'an'da Kültürel Tarih	47
III. BÖLÜM	İlk Kimdi? Protografi ve Keşif Katalogları	83
IV. BÖLÜM	Ulusların İcadı: Medeniyetin Kökenlerine İlişkin Fetih Sonrası Yerel Tarihler	119
V. BÖLÜM	“Eskilerin Bilimleri”: Felsefe, Tıp ve Pozitif Bilimlerin Kökenleri Üzerine Düşünmek	163
	Sonuç	195
	Kaynakça	199

i t h a k i

Memleketi Teksas'ın kuruluş hikâyesini anlatmayı seven babam için...

i t h a k i

TEŞEKKÜRLER

Bu kitabı oluşturan doktora tezine danışmanlık yapan ve onu yayınlamam için beni teşvik eden Michael Cook'a; tezimin Hermetik çekirdeğini geliştirmeme yardım eden Peter Brown'a ve gerek zamanını gerekse içgörüsünü cömertçe bana sunan ve Antik Çağ'da post-kolonyal etnik şovenizm konulu bir seminerde beni benzer ilgi alanlarına sahip klasikçilerle tanıştıran Patricia Crone'a teşekkür ederim. Seminerin zamanlaması sebebiyle onların düşüncelerini tezime dâhil edemedim, fakat yayımlanmış eserlerine kitap boyunca başvurdum.

Ayrıca, bu projeden vazgeçmediği için Princeton University Press'teki editörüm Rob Tempio'ya; pürüzleri giderdikleri için Ben Holmes ve Dalia Gefen'e ve eleştirileriyle kitabın daha iyi olmasını sağlayan Princeton'ın anonim eleştirmenlerine de teşekkür ederim.

Aileme (Annem, Babam, David, Halleh, Martha ve Sina) ve işimi kolaylaştırıp ilerlememi sağlayan akademisyen arkadaşlarıma minnettarım. İkinci gruptan Vahid Brown, Michael Doran, Najam Haider, Thomas Hegghammer, Stephanie Kaplan, Stephen Lambden, Todd Lawson, Afshon Ostovar, Sam Parker ve Farzin Vejdani'ye teşekkür etmek istiyorum. Son dakikada oldukça faydalı birtakım geri bildirimlerde bulunan Michael Horowitz'e özel teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu kitap, karım Casey ve hem meslektaşım hem de arkadaşım Sholeh Quinn'in desteği olmaksızın yazılamazdı. İki küçük kız çocuğu –Ariana ve Eva Daisy– ve akademik olmayan tam zamanlı bir işle, taslak üzerinde çalışmak için hiç boş vaktim olmuyordu. Kitabı yayınlamam konusunda kararlı olan Casey, her pazarı “Kitap Günü” olarak bana bıraktı. Aynı derecede kararlı olan Sholeh, düzeltileri yüzüme gözüme buluşturmadan nasıl yapacağımı gösterdi. İkinize de bütün kalbimle teşekkür ediyorum.

Günümüzde Afganistan sınırlarında yer alan Belh Őhrinde doęmuŐ İranlı Müslüman bir gökbilimci olan Ebu MaŐer, MS IX. yüzyılda, Âdem ve onun torunu Hermes'in, sanatları ve bilimleri Nuh Tufanı'ndan önce tesis ettiğini yazdı. YaklaŐmakta olan Tufan'ın "bütün sanatlar"ın kökünü kurutacağından korkan Hermes, bu sanatlara ilişkin bilgileri –gelecek kuŐakların faydalana-bilmesi için– Mısır'da inşa ettiği tapınaklara kazıdı. Bu bilgiler, Tufan'dan sonra Babilli ikinci bir Hermes tarafından tekrardan ele geğirilmiş ve öğrencisi Pythagoras aracılığıyla Yunanlara ulaŐmıştı.¹ Ebu MaŐer bu anlatının önsözünde, (Yunan mitolojisindeki tanrılardan biri olan) ilk Hermes'i, Yahudilerin Kitab-ı Mukaddes'teki Hanok ile; Arapların Kur'an'da bahsedilen gizemli İdris ile ve İranlıların Kral Hüşeng ile bir tuttuklarını açıklıyordu. Ayrıca İranlılar Âdem'i, ilk insan ve ilk kral addedikleri Keyümers ile özdeŐleŐtirmişlerdi.

Ebu MaŐer anlatısını büyük ölçüde, sanatların ve bilimlerin kökenleri ve aktarımı hakkındaki İslam öncesi düşünceye borçludur.² Fakat bu anlatı aynı zamanda, bir İslam imparatorluğu kurmuş olan Araplar IX. yüzyılda siyasi egemenliklerini kaybetmekteyken, imparatorluğun merkezi olan Irak'ta yaşanan toplumsal ve entelektüel gerilimleri de yansıtır. O dönemde, çeşitli geleneklerden gelen alimler ve ilgili elit çevreler, kültürel nüfuzlarını arttırmak için yarış halindeydiler. Bazıları Mekke ve Kudüs'e, bazıları Persepolis'e ve ötekiler de Atina'ya yönelmişlerdi. Ebu MaŐer gibi onların da, sanatların ve bilimlerin kökenleri ve aktarımı hakkında yazmalarının yegâne sebebi, Antik Çağ'a duydukları ilgi değildi. Aynı zamanda, çağdaŐ okuyucularına hangi sanatlara ve bilimlere değer vermeleri ve onlara kimin sahip çıkması gerektiğini söylemek için de yazıyordu. Medeniyetin kökenlerine dair anlatıları aracılığıyla kendilerini ve dahil oldukları grupları tanımlıyor, otoritelerini meŐrulaŐtırıyor ve kendi geleneklerini rakip gelenekler ve iddialardan ayırđtırıyorlardı. Onların anlatılarını eşzamanlı olarak karşılaştırmak, ilk Müslüman elitlerin ve onlar arasındaki gerilimlerin bir haritasını sunar. Artzamanlı bir karşılaŐtırma ise, bu elitlerin kimliklerinin siyasi ve toplumsal gelişmeler karşısında nasıl deęiŐtięini ortaya koyar.

İlk Müslümanların medeniyetin kökenlerine ilişkin kuramlarının özgünlüğünü kavrayabilmek için, onları, bu konuyla ilgili metinlerin yoğunlaştığı benzer dönemlerle karşılaştırmak gerekir. En benzer dönemler şunlardır: Muhammed Peygamber'in ölümünü ve Yakınoğu'nun neredeyse tamamını kapsayan Arap-İslam imparatorluğunun kuruluşunu takip eden, medeniyetin kökenleri hakkında zengin bir literatürün geliştiği üç yüz yıl (MS 632-934) ve aşığı yukarı o döneme benzeyen, Yakınoğu'da Yunan ve Roma hâkimiyetlerinin sağlanması (sırasıyla MÖ 323-30 ve MÖ 31-MS 337)³ takip eden üç yüz yıl. Bu fatih halkların üçü de Yakınoğu'nun uç noktalarından gelmekteydi. Yaptıkları fetihler, öğrenme ve meşrulaştırma mekanizmalarına ilişkin kadim yerel gelenekleri birbirlerinden ve fatihlerinkilerden farklı olan ayrı ve karmaşık toplulukları birleştirdi.⁴ Bu yerel gelenekler ile fatihlerin geleneklerinin konumu, fetih sonrası dönemde, medeniyetin ilklerine dair listelerde ve tarihlerde metinsel olarak düzenlendi. Bu metinler, her fetihden üç yüz yıl sonra ortaya çıkan, medeniyetin kökenlerine ilişkin hâkim anlayışın, karmaşık bir ödünç alma sürecinin ürünü olduğunu göstermektedir. Bu süreç içerisinde fatihler ve fethedilenler karşılıklı olarak ve fethedilenler de kendi içlerinde birbirlerinden beslenmişlerdir. Metinlerdeki bu yaklaşımın sebepleri; imparatorluğun yol açtığı, acil ilgi gerektiren siyasal ve toplumsal ikilemlerle ilişkili olduğu kadar, bağımsız araştırmaların işleyiş biçimiyle de ilişkiliydi.

Üç fetih sonrası dönem arasında en az bir büyük farklılık bulunur. Yunanlar ve Romalılar Yakınoğu'ya yüksek bir kültür ile gelmişlerdi ve yerli elitler bu kültüre ya itiraz etmiş ya sahip çıkmış ya da ikisi arasında bir şey yapmışlardı. Fakat fatih Arapların karşılaştırmaya tâbi tutulabilecek bu çeşit bir kültürleri yoktu. Dolayısıyla, takip eden üç yüz yıl boyunca fatihler ve fethedilenler sadece "İslam" değil, aynı zamanda "Arap" kimliği ve çalışmalarının da içeriği hakkında tartışmalar yürüttüler. Bu kitabın ortaya koyduğu üzere, erken İslam kültürünün yönelimi Arabistan'la sınırlı değildi; içeriği, dinî metinlerden olduğu kadar pagan geleneğinden ve mitolojisinden de etkilenmişti. Bugün İslam kültürü olarak tanımladığımız olgu, İslam çağının ilk üç yüz yılında gerçekleşen ve dönemin mit inşasında etkileri görülen çekişmeli bir kendini meşrulaştırma sürecinin ürünüdür. Bu sürecin ana karakterleri, Arap olmayan halkların ve paganların töresel bilgilerinden oldukça faydalanmıştır.

Fetih sonrası dönemlerin üçünde de etiyolojik spekülasyonlar dört tema etrafında toplanmıştır: İlahi inayet, ilk mucitler, yerli medeniyetin kurucuları ve bilimlerin kökenleri. Beşinci bir tema, tarih öncesinde kültürel oluşum kuramları (*Kulturentstehungslehre*), yalnızca Yunan-Roma toplumunda bulu-

nan bir özellikti. Birçok Yunan ve Romalı da dahil olmak üzere öteki halklar, bilinmesi mümkün olmayan kadim bir tarih fikrini reddettiler. Kültürün kökenlerini, kayda geçmiş olayların başlangıç döneminde yaşamış olan kahramanlara atfederek açıkladılar (*Kulturgeschichte*).⁵

Bu malzemeyi ve onun araştırma konusunu tanımlamak için kullanılan modern terminoloji kafa karıştırıcı olabilir. Halkbilimciler, şeylerin (örn. dinî törenler, siyama) kökenleriyle ilgili her mite uyguladıkları *etiyojoloji* terimini kullanırlar.⁶ Daha yerinde olmasına rağmen daha az kullanılan bir başka terim de, *kültür miti* ya da sanatların ve bilimlerin kökenlerine ilişkin mitlerdir.⁷ Kültür kahramanları, bunları oluşturan ünlü figürlerdir.⁸ Bu kitapta ben *kültür mitini* tercih ediyorum çünkü *etiyojolojiden* daha sınırlayıcı; fakat sanatların ve bilimlerin kökenlerine ilişkin mitlerden bahsederken değişimli olarak her iki terimi de kullanıyorum. Benzer şekilde, *kültür* sözcüğünden kastım, bu sanatlar ve bilimlerdir. Bu kültür tanımı, antropologların kullandığı şekliyle, öğrenilmiş bütün düşünce ve davranışları içerebilen kültür tanımından daha sınırlayıcıdır.

“Sanatlar ve bilimler”i teşkil edenin ne olduğu ise, sorunun kime sorulduğuna bağlıdır. Medeniyetle bağlantılı her şey için Sümerliler *me*, eski Yunanlar ise *tekhnai* terimini kullanıyordu. Fakat terimlerini tanımlamamış oldukları için, tanımların sözcüklerin kullanımlarından çıkarsanması gerekiyor. Bu tanımlar, şiir ve çömlekçilik gibi sanatların yanı sıra matematik gibi bilimleri de içerebilir. Tarih öncesi kültürel oluşum üzerine düşünen ilk insanlar arasında yer alan Sofistler, *tekhnai*'yi, hayatı iyileştirip güzelleştiren deneyimlere ve bilgiye dayanan becerilerle sınırlamışlardı. Onlara göre geometri ve astronomi bu kategoriye dahil değildi.⁹ MÖ IV. yüzyılda Platon ve Aristoteles, Sofistler'in, *episteme* olarak sınıflandırdıkları matematiksel bilimlere ilişkin olumsuz değerlendirmelerine karşı çıkmışlardı. Fakat bu bilimlerin *tekhnai*'den (pratik ihtiyaçlarımıza hizmet eden bilgi) ayrı tutulması gerektiği konusunda Sofistler'le hemfikirdiler. Böylece bize “sanatlar ve bilimler” ifadesini bıraktılar. Buna rağmen, her bir kategoride hangi disiplinlerin bulunduğu konusundaki kafa karışıklığı sürüyordu ve hâlâ da sürmektedir.¹⁰ Bu kitapta “sanatlar ve bilimler”i; öğrenilen, insanlığın doğayla ilişkisini değiştiren ve genellikle girift kentsel toplumlarla ilişkilendirilen disiplinler olarak tanımlıyorum. Bir tek istisna bulunur; o da dildir. Dil, hem basit hem de girift toplumların özelliği olmasına rağmen burada ele alınmıştır, çünkü Yunanlar, Romalılar ve Araplar dilin medeniyetin vazgeçilmez öncülü olduğuna inanıyorlardı.

Kitab-ı Mukaddes ve antik Yakındoğu ile ilgili çalışmalar yürütenler ve

klasikçiler, kültür mitleri üzerine, İslam çalışmaları yapanlardan daha çok düşünmüştür. Bunun sebeplerinden biri, ilk üç grubun, (kültür mitleri de dahil olmak üzere) Yakındoğu mitlerinin Kitab-ı Mukaddes üzerindeki etkisini uzun süredir tartışıyor olmasıdır.¹¹ Bir diğer sebep de klasikçilerin, Antik Çağ tarihçilerinde ilerleme kavramının bulunup bulunmadığıyla ilgilenmeleridir.¹² Klasikçiler yakın geçmişte, antik Yakındoğu'da fetih sonrası yerel kimliğin doğasını anlamaya yönelik güncel post-kolonyal yaklaşımları incelediler.¹³ Bu araştırmaların hepsi kültür mitleriyle alâkalıdır. Buna karşın, İslam'ın ilk dönemlerindeki ilerleme kavramı¹⁴ ya da post-kolonyal¹⁵ kimlikle ilgili çok az tartışma bulunmaktadır¹⁶ ve İslami kültür mitleri, Tanah'ın tarihi ve kökenine dair tartışmalarla daha az ilişkilidir.

İslam öncesi kültür mitleri üzerine yapılan çalışmalar, İslam'ın ilk dönemlerindeki kültür mitleriyle ilgili çalışmalara kıyasla daha gelişmiş olduğundan, ilkinin ön plana aldım ve ileriki bölümlerde ele aldığım İslami malzemenin çerçevesini oluşturmak için kullandım. Bu çerçeve aynı zamanda, medeniyetin kökenlerine ilişkin İslami düşüncenin, hem içerik hem de varsayımlar bakımından, konu hakkındaki Antik Çağ düşüncesinden son derece etkilendiğine yönelik inancımı da yansıtmaktadır. Dahası, Müslüman yazarlar, Helenistik ve Roma dönemi yazarlarının karşılaştıklarına benzer toplumsal ve siyasi koşullar tarafından şekillendirilmişlerdi. Bu yüzden, kaygılarının yanı sıra, entellektüel ve kültürel ikilemlere getirdikleri çözümlerin birçoğunda da ortaklıklar. Son olarak, klasikçilerin tartışmalarına İslami malzemeyi dahil ederek, Arap fetihlerinin her iki tarafındaki akademik toplulukları, Akdeniz ve Yakındoğu mirasına daha geniş açılı bir mercekte bakmaya teşvik etmeyi ümit ediyorum.

İslami kültür mitlerinin Antik Çağ'a olan borcunun tek kanıtı, İslam öncesi kültür mitleriyle aynı konulara odaklanmış olmaları değildir; bu mitler arasında birçok bağlantı bulunduğu gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bölümleri bu konular çerçevesinde düzenledim. Öncesinde ise, zemini hazırlamak ve bir referans noktası belirlemek amacıyla, kadim kültür mitleriyle ilgili giriş niteliğinde bir bölüm bulunuyor.

Medeniyetin kökenleri üzerine düşünmek yazılı tarih kadar eski bir uğraştır. Bu konuyu işleyen antik Yakındoğu mitolojisinin neredeyse tamamı, tanrıları ya da onların ilahi araçlarını, medeniyetin tamamıyla faydalı olan unsurlarını insanlara getiren varlıklar olarak tanımlar. Yunan ve Yahudi mitleri, belki de kısmen yeni (örn. MÖ 2000 ya da 3000 yerine MÖ 1000) olmaları dolayısıyla farklıdırlar. Yunan miti, yardımsever bir tanrıya dayalı

Yakındoğu modelini korur, ama söz konusu tanrı, medeniyetin esaslarını insanlara ancak başka bir tanrı onları geçimleri için çaba sarf etmek zorunda bırakarak cezalandırdıktan sonra öğretir. İnsanlar daha sonra demirciliği icat ederler; o da şiddete ve neticede insanlığın sonunun gelmesine yol açar. Yahudi mitinde de insanlar bir tanrı tarafından, geçimlerini sağlamak için çaba sarf etmek zorunda bırakılarak cezalandırılır ve sonrasında kültürü edinirler. Bu açıdan Yunan ve Yahudi mitleri benzerdir. Fakat ikincisinde insanlar kültürü kendi becerileri sayesinde edinirler. Tanrı'nın bu konuyla hiçbir ilgisi yoktur. O, insanların sonunda demirciliğin icadına ve insanlığın yıkımına yol açan buluşlarını hoş karşılamaz. Yakındoğu'nun büyük güçlerinin kıyısında yazılmış, medeniyetin kökenleriyle ilgili bu iki kötümser hikâyenin, sonraki dönemlerde insan becerisini takdir etmeye başlayan medeniyetlerin ilk kültür mitleri olması ironiktir.

Kur'an, Kitab-ı Mukaddes'teki hikâyelerden çokça faydalanması bakımından, "Kitab-ı Mukaddes geleneği"nden bir metindir. Buna rağmen, Kur'an'daki kültürel kökenler algısı antikYakındoğu yazarlarınıninkine benzer: Yardımsever bir gök tanrısı olan Allah insanlara kültürü –hatta demirciliği de– verir. Fakat bu, antik mitolojinin dirilişinden ziyade, iki Helenistik gelişmenin bir araya gelmesidir. İlk gelişme, Yahudiler ve Hıristiyanların, Yunan Stoacıların ilahi inayet kavramını benimsemesidir. Bu düşünceye göre, her şeyi tedarik eden Tanrı'dır. İkinci gelişme ise, medeniyetin ilerlemesinde Tanrı'ya daha olumlu bir rol atfeden kanondışı Yahudi ve Hıristiyan metinleridir. Kur'an, eğer insanlar rızıklarını sağlayan Tanrı'ya layıkıyla ibadet etmezlerse, O'nun, bu kişilerin mallarını başkalarına vereceğini öne sürer ve iddiasını desteklemek için bu farklı edebi geleneklerde yer alan örneklerden ve görüşlerden faydalanır. Bu iddia Arapların, Yakındoğu medeniyetlerine yönelik fetihlerine gerekçe sağlamış olabilir.

Fetihlerden sonra Arapların siyasi egemenliği sadece yüz yıl sürdü. Irak'taki alimler, egemenlikleri zayıfladıkça, Arap kahramanlar ile Kitab-ı Mukaddes'te bahsi geçen kahramanlara atfedilen kültürel "ilkler"e (*evâ'il*) dair listeler oluşturmaya başladılar.¹⁷ İlkler üzerine yazan alimlerin "protografi"¹⁸ olarak adlandırdığım bu faaliyetleri, Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes'le ilişkili arka planına ve onun ortaya çıkmasını sağlayan Arap muhitine duydukları ilgiyi yansıtır. Hazırladıkları listeler ayrıca, dinî ve kültürel yeniliklerin yanı sıra Arapların kendi aralarındaki çekişmelerle dolu bir yüzyılı, İslam öncesi geleneğe dayandırarak anlamlandırma çabasıydı. Yunan protografisinin oluşumundan önce de benzer bir yenilik ve çekişme dönemi yaşanmıştı.¹⁹ Bu

durum, kültürel rekabet ile protografinin gelişmesi arasında bağlantı olduğunu ortaya koyuyor.

Evâ'il listelerini hazırlayan Müslüman yazarlar başlangıçta, yabancı kadim medeniyetlerin, kendi kültürlerine katkılarını kabul etme hususunda tereddütlüydüler. Aslında bazı yazarlar IX. yüzyılda, yabancı tesirleri titizlikle görmezden gelen evâ'il listeleri hazırlamıştı. İmparatorluğun süratle İran'a yönelmekte olduğu bir dönemde, onun yalnızca Arap ve İbrahîmî karakterini vurguluyorlardı. Aksine, İslam öncesi dönemde Yunan ve Romalıların hazırladığı protografik listeler –her ne kadar bazı yazarlar en az Müslüman meslektaşları kadar bundan rahatsızlık duysalar da– hemen hemen her zaman yabancı tesirleri göz önünde bulunduruyordu. Roma döneminde Hıristiyanlığı savunanlar, Yunan-Roma kültürünün barbarlardan alındığını ve bu yüzden de Hıristiyanlıktan daha tanıdık olmadığını göstermek için, yabancı ilklere ilgili bu listelerden faydalanmışlardı.

Arapların kültürel edinimlerinin listelerini oluşturan Müslümanların kendilerine özgü bir mütevazıllıkları vardı; Araplara atfettikleri ilklere sınırlıydı. Fakat İranlı yazarların, Arapların başarılarına dair bu sönük listeleri eski İran krallarının evrensel başarılarıyla (örn. devlet yönetiminin icadı) tamamlamalarının ortaya koyduğu üzere, bu durumdan fethedilenin de istifade etmesi mümkündü. Fetih sonrası dönemde İranlılar, İran medeniyeti hakkında yazdıkları ilk tarih anlatılarında aynısını yaptılar. Listeleri Arapça yazmalarına ve Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'an'da geçen olay ve karakterlere ilişkin anlatıları muhafaza etmelerine rağmen, ilk İran krallarının seküler başarılarını da vurguladılar.

Medeniyetin kökenlerine ilişkin bu yerel anlatılar, yerli edebiyatı ele alan post-kolonyal teorilerdeki direniş, asimilasyon ya da melezlik kategorilerine tam anlamıyla uymaz.²⁰ Bu anlatılar egemen söyleme ne açıkça karşı çıkar ne de onu basitçe üretir ya da pekiştirir.²¹ Homi Bhabha'nın melezlik kavramı daha uygundur çünkü sonuçta ortaya çıkan tarihyazımsal karışım ne tamamıyla İslami ne de tamamıyla İranlıdır; dolayısıyla her ikisinin de istikrarını bozar.²² Fakat yerli yazarların direndiği, uyum sağladığı ya da karıştığı egemen bir kültür arayışında olan araştırmacılar, böyle bir şey olmadığını gözden kaçırabilirler. Aksine, İslam bilgi dağarcığının yönelimi oldukça çekişmeliydi. Ayrıca İranlı yazarların, fatihleri, fethedilen halklara daha çok benzemeye ikna etmeye çalışmaları, en az onların kültürünü benimsemeleri kadar olasıydı. İranlıların Arapça yazdığı medeniyet tarihlerinden bazıları, Yakındoğu'nun Yunanlar ve Romalılar tarafından fethedilmesinden sonra yerli elitlerin yazdığı, medeni-

yetin kökenlerine ilişkin Yunanca anlatılarla benzerlik taşır. Bu önceki yerel tarihler, kültürel yanlış anlaşımaları düzeltme, yabancı hükümdarlara nasıl yerli krallar gibi davranacaklarını öğretme, kadim bir kültürün bekçisi olarak yazarın konumunu güçlendirme ve öteki rakip medeniyetlerin başarılarının önemini azaltma amaçlarını taşıyordu. İran hakkındaki ilk yerel tarihler de benzer bir işlev görmüşlerdi. Bu tarihler, ulusal bir destan olan *Şahnâme*'nin temelini oluşturmuş ve bağımsız İran hükümdarlıklarının kurulmasını meşrulaştırmış, böylece eski kültürel başarılarla övünmenin muğlâklığını ortaya koymuşlardı. Bu tarz övünmelerin amacı, fatihleri kendine çekmenin yanı sıra onları kendinden uzaklaştırmak da olabilirdi.

İran'ın, İslam imparatorluğu üzerindeki artan etkisi, Yunanların bilimsel metinlerinin Arapça'ya çevrilmesine yol açtı çünkü Müslüman hükümdarlar, işlevlerinden biri de bu gibi çevirilere hamilik yapmak olan İran krallarına benzemeye çalışıyorlardı. Müslüman ve gayri-müslim elitler de, kozmopolit Bağdat'ta gittikçe daha çok hissetmeye başladıkları çağın dinî çıkmazlarını çözmek ve pratik tıp gibi işlevsel amaçlarla bilimsel metinlere ihtiyacı duyuyorlardı.

Bu metinlerin çevrilmesi, bahsettikleri bazı disiplinlerin –ağırlıklı olarak felsefe, matematiksel bilimler ve tıp– kökenleri hakkında varsayımlarda bulunulmasına yol açtı. Bu tarz varsayımlar Antik Çağ'da yoğun bir toplumsal ve siyasal karmaşanın yaşandığı dönemlerde ortaya çıkmış ve Yunanların bilimlerin oluşturulmasındaki rolü sorusuna odaklanmıştı. İlk olarak, Yunanların kendi kendilerine meydana getirdikleri bir şey var mıydı yoksa her şeyi başkalarından mı almışlardı? Şüphesiz Yunanlar birçok bilim meydana getirmişlerdi fakat bizzat kendilerinin bu bilimlere Doğulu kökenler atfetme eğilimleri, Yunan olmayanları da aynı şeyi yapmaya teşvik etmişti. İkinci olarak, insanların hiçbir yardım almadan kendi zihinleriyle karmaşık bilimler geliştirmeleri mümkün müydü? Birçokları bunun mümkün olmadığına ve bir şeyleri harekete geçirebilmek için ilahi vahye ihtiyaç olduğuna inanıyordu.

Aynı iki soruya ve onlarla ilgili karşıt görüşleri savunanlara, ilk İslam bilim tarihlerinde de rastlanır. Galip gelen çözüm, bilimlerin, daha eski dönemlerde yaşayan, kendilerine vahyedilmiş Kitab-ı Mukaddes devri peygamberlerinden geldiği yönündeydi. Bu, Roma devrinde yaşayan bazı Yahudiler ile Kilise Babaları'nın vardığı çözümle aynıydı. Yahudiler ve Hıristiyanların bu argümanı öne sürmelerinin öncelikli sebebi, kültürel hainler oldukları yönündeki pagan suçlamalarını köreltmektir. Müslümanlar ise aynı argümanı, bilimleri dindaşlarının gözünde güvenilir kılmak için kullanıyorlardı.

Yazarlar bu kültür mitlerini aktarıırken fetih sonrası toplumundaki yerlerini belirliyorlardı. Bilimin kökenini ve aktarılışını tanımlayarak, bize, hem o gelenekle hem de o geleneği uygulayan ve ondan uzak duran çağdaşlarıyla nasıl ilişkilendiklerini söylüyorlar. Eski kahramanların maceralarına dair tarihler yazarak, bize, kendi etnik kökenleri hakkında nasıl düşündüklerini ve başkalarının, kendi gruplarına nasıl dahil olabileceklerini ya da bu gruplardan dışlanabileceklerini söylüyorlar. Faydalı sanatların ve bilimlerin listelerini yaparak, toplumlarının ideal kültürel şeceresini kodluyor ve bunun kullanılabilmesi için gerekli bilgiyi sunuyorlar. Tanrı'nın dünyada işlerini nasıl yürüttüğünü ortaya koyarak, toplumun nasıl düzenlenmesi ve kim tarafından korunması gerektiğini açıklıyorlar. Bu bilimsel faaliyetler hiçbir zaman fetih sonrasında taşındıklarından daha çok önem taşımadı. O dönemde fatihin ve fethedilenin konumları istikrarsızdı ve iki grup da uzak geçmişe demir atma ihtiyacı duyuyordu.

Bu kitapta ele alınan birincil kaynaklar eski olsa da, bugünün grupları ve tarihsel süreçleriyle olan paralellikleri göz ardı etmek oldukça zor. Zira Yakınoğu'nun büyük bir bölümünde hakim olan Avrupa yönetiminin sona ermesinin üstünden yalnızca on-yirmi yıl geçmiş durumda. Söz konusu meseleden sapmamak ve onu aşırı derecede modern kaygılar tarafından şekillendirilmiş bir çerçeveye sokmaya çalışmamak için sonuç bölümüne kadar bu cezbedici eğilime karşı koydum ve orada da bu konuyu yalnızca çekinerek ele aldım. Bununla beraber, paralellikler çarpıcıdır: Fatihlerin arkalarında, fethedilenlerin kendi yerel geleneklerini dile getirmek için kullandıkları araştırma ve bilim dilleri bırakmaları; kültürel öncüllük mücadelesi; medeniyetin kökenleriyle fazlasıyla ilgilenme ve medeniyetin gelişimine dair, ne fethedilenlere ne de fatihlere ait olan yeni bir hikâyenin ortaya çıkışı.

Roma yönetimine tâbi olan Yahudiler ile bugün Batı'da yaşayan Müslümanlar arasındaki benzerlik, zamansal yakınlık dolayısıyla, belki de okurların dikkatini en çok çekecek olan paralelliktir. Yahudilerin karşı karşıya kaldığı düşmanlık ve bir yandan bununla başa çıkarken öbür yandan kimliklerini muhafaza etmek için geliştirdikleri stratejiler, günümüzde Batılı Müslümanların karşı karşıya kaldığı düşmanlığı ve Müslüman elitlerin üzerinde yürüdüğü asimilasyon ile direniş arasındaki ince çizgiyi hatırlatıyor. Bu kitap, erken dönem İslam kimliğinin değışken yapısını ve Arabistan çölüyle sınırlı olmadığını ortaya koyuyor. Bu durum, İslam'ın modernite ve medeniyet ile uyumlu olmadığını iddia eden Müslümanların ve gayrimüslimlerin durup düşünmesine sebep olmalıdır. Aslında Roma yönetimine tâbi olan Yahudiler